

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΟΡΑΣΗΣ

INVESTIGATING ASPECTS OF PERSONAL AND SOCIAL IDENTITY OF INDIVIDUALS WITH VISION DISABILITY

Αικατερίνη Ρήγα
Εκπαιδευτικός
Υποψήφια διδάκτωρ
Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
riga96583@gmail.com

Βασίλης Αργυρόπουλος
Αναπληρωτής Καθηγητής
Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
vassargi@uth.gr

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι ο χώρος των Κοινωνικών Επιστημών δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε έρευνες που αφορούν τόσο στην προσωπική όσο και στην κοινωνική ταυτότητα των ατόμων. Σύμφωνα με σχετικές έρευνες η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας καθορίζει τον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, ενώ η ανάπτυξη της κοινωνικής ταυτότητας είναι αμοιβαίως εξαρτώμενη από τη συμμετοχή του ατόμου σε συμμετοχικές και γενικότερα κοινωνικές δράσεις. Ωστόσο, υπάρχουν ιδιαίτερες πληθυσμιακές ομάδες, όπως τα άτομα με αναπηρία όρασης, των οποίων η προσωπική και κοινωνική ταυτότητα δεν έχει επαρκώς ερευνηθεί από την ελληνική βιβλιογραφία, γεγονός που συμβάλλει στη διατήρηση μιας ασαφούς εικόνας αναφορικά με τις προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν ως προς την έννοια του εαυτού και της ένταξής τους μέσα στο γενικότερο κοινωνικό σύνολο. Η παρούσα μελέτη, έχει ως στόχο να εντοπίσει και να αναλύσει τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα με αναπηρία όρασης αντιλαμβάνονται την προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε κριτική βιβλιογραφική επισκόπηση μέσα από την οποία αναδείχθηκε πως η αναπηρία όρασης εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται από την κοινωνία με βάση το ιατρικό παράδειγμα, σύμφωνα με το οποίο τα άτομα αυτά φαίνεται ότι καλούνται να διαχειριστούν μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση σε προσωπικό επίπεδο εξαιτίας της τυφλότητας. Αυτή η κατάσταση με βάση το παραπάνω μοντέλο, επιφέρει δυσκολίες στη συγκρότηση της προσωπικής τους ταυτότητας με αρνητικές συνέπειες στην πλήρη ένταξή τους στο γενικότερο κοινωνικό σύνολο. Τέλος, στην παρούσα μελέτη αναφέρεται και το κοινωνικό παράδειγμα της αναπηρίας ως ο αντίποδας στην κατανόηση και ερμηνεία της αναπηρίας και της διαμόρφωσης των πλαισίων που αφορούν τόσο στην ατομική όσο και στην κοινωνική ταυτότητα.

Λέξεις κλειδιά

Ατομική ταυτότητα, κοινωνική ταυτότητα, άτομα με αναπηρία όρασης, ιατρικό μοντέλο, κοινωνικό μοντέλο.

Abstract

It seems that in recent years, the field of Social Sciences put great emphasis on research which deals with issues pertinent to aspects of personal and social identity. According to relevant research, the development of personal identity determines the self-identification of the individuals, whereas the individuals' social identity is mutually dependent on their participation and integration in social events and activities. However, there are specific population groups, such as individuals with vision disability, whose personal and social identity has not been adequately investigated in relevant Greek literature, a fact that contributes to maintaining a vague picture regarding the challenges they face in terms of self-concept and their integration into the broader social context. The present study aims to identify and analyze the ways in which individuals with vision disability perceive their personal and social identity. For this purpose, a critical literature review was conducted, through which it may be conjectured that visual impairment is still treated and interpreted according to the principles of the medical paradigm, which means that individuals with vision disability struggle to manage an extremely difficult situation on a personal level due to their blindness. This situation, according to the above model, creates difficulties in developing their personal identity, with negative consequences for their full integration into the broader social context. Lastly, the present study also discusses the social paradigm of disability, which serves as a counterpoint in understanding and interpreting disability and in shaping frameworks concerning both personal and social identity.

Key words

Personal identity, social identity, people with visual disability, medical paradigm, social paradigm.

0. Εισαγωγή

Σε όλες τις ερευνητικές προσεγγίσεις η έννοια της ταυτότητας του ατόμου επικεντρώνεται στο θεμελιώδες ερώτημα “Ποιος Είμαι;” (Bernstein, 2007). Η απάντηση σε αυτό το αρχέγονο ερώτημα βρίσκεται στη σύζευξη μεταξύ των στοιχείων του παρελθόντος και των προσδοκιών του ατόμου για το μέλλον παρέχοντας την αίσθηση της συνέχειας (Whitaker, 2019).

Οι Tajfel και Turner (1979) υποστηρίζουν ότι υπάρχουν δύο οικουμενικοί τύποι ταυτότητας που ορίζουν την έννοια του «εαυτού»: η προσωπική ταυτότητα, η οποία ορίζει τον «εαυτό» με βάση όρους που αφορούν προσωπικές σχέσεις και ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά, διαφοροποιώντας την μοναδικότητά από όλους τους υπολοίπους και η κοινωνική ταυτότητα, η οποία οριοθετεί τον «εαυτό» με βάση τους όρους που αφορούν τη συμμετοχή σε ομάδες (Hogg et al., 2004, Hogg & Vaughan, 2010a,b,c). Ουσιαστικά, η κοινωνική ταυτότητα αφορά το πώς συνειδητοποιεί το άτομο τον εαυτό του στο πλαίσιο της ομάδας, ενώ η προσωπική ταυτότητα αφορά στο πώς αισθάνεται το άτομο τον εαυτό του στο πλαίσιο των διαπροσωπικών του σχέσεων.

Σε ό,τι αφορά στην ταυτότητα των ατόμων με αναπηρία σύμφωνα με το μοντέλο που ανέπτυξε ο Gibson (2006) η ταυτότητα των ΑμΕΑ (Άτομα με Αναπηρία) χαρακτηρίζεται ως διαρκώς μεταβαλλόμενη. Υπογραμμίζεται δε η δυνατότητα για κινήσεις επαναπροσδιορισμού, σε τρία στάδια της ανάπτυξής της. α. Το στάδιο της παθητικής ευαισθητοποίησης, το οποίο συμβαίνει κατά τη διάρκεια του νηπιακού σταδίου ή κατά την έναρξη της αναπηρίας, και μπορεί να συνεχιστεί μέχρι την ενηλικίωση. Σε αυτό το στάδιο, οι ιατρικές ανάγκες του ατόμου που έχει την αναπηρία μπορεί να ικανοποιούνται, αλλά το άτομο δεν έχει πρότυπα ή γνώσεις ή υποστήριξη από άλλα άτομα που έχουν παρόμοιο τύπου αναπηρία. β. Το στάδιο της συνειδητοποίησης, το οποίο συμβαίνει συνήθως όταν το άτομο βιώνει και διαχειρίζεται μια σημαντική εμπειρία. γ. Το στάδιο της αποδοχής, όπου τα άτομα καταλαβαίνουν και αποδέχονται τις διαφορές τους, οι οποίες μπορούν να αποδοθούν στη μορφή της αναπηρίας τους (Konarska, 2007).

Όσον αφορά τα άτομα με ΑΟ η ανάπτυξη της προσωπικής τους ταυτότητας συνδέεται με τον χαρακτήρα ή την οντότητά τους και σε αρκετές περιπτώσεις προκύπτουν σοβαρές διαφορές μεταξύ της ιδέας του ατόμου ως προς τον εαυτό του και στην αντίληψη που έχει για τον ιδανικό εαυτό του. Αν υπάρχει ανακολουθία μεταξύ του πραγματικού και του ιδανικού εαυτού, τότε δημιουργούνται στο άτομο συναισθήματα δυσθυμίας, όπως απογοήτευση, λύπη και δυσαρέσκεια. Από την άλλη, αν υπάρχει ανακολουθία μεταξύ πραγματικού και πρότερου εαυτού, τότε δημιουργούνται στο άτομο συναισθήματα αναστάτωσης. Προκειμένου να μειωθούν αυτές οι αντιφάσεις, το άτομο επιδίδεται σε αυτορρύθμιση, δηλαδή σε στρατηγικές προσαρμογής ή αναπροσαρμογής της συμπεριφοράς του σε ένα ιδανικό ή πρότερο πρότυπο (Hogg & Vaughan, 2010c). Παράλληλα, τα άτομα με ΑΟ μπορεί να έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση επειδή οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στη ζωή διαφέρουν από αυτές που αντιμετωπίζουν τα άτομα με τυπική ανάπτυξη (Konarska, 2007, Hadidi & Al Khateeb, 2013).

Από την άλλη η ανάπτυξη της κοινωνικής ταυτότητας στα άτομα με ΑΟ συνδέεται με το γεγονός ότι η επικοινωνία και οι κοινωνικές τους εμπειρίες είναι περιορισμένες, λόγω της μειωμένης κινητικότητας, της έλλειψης του οπτικού ελέγχου και της αδυναμίας για μίμηση των εξωτερικών εκφραστικών κινήσεων (Λιοδάκης, 2000). Η ανασφάλεια, ο φόβος και τα συναισθήματα εξάρτησης, κατώτερότητας και απομόνωσης μπορεί να αναστείλουν την ανάπτυξη της θετικής αυτοεκτίμησης και του θετικού αυτοσυναισθήματος στα άτομα με οπτική αναπηρία (Tuttle & Tuttle, 2004). Επιπρόσθετα, τα άτομα με ΑΟ μπορούν να εκδηλώσουν τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους μέσα από την οικογένεια και άλλες πρώιμες κοινωνικές επιρροές. Καθώς αναγνωρίζουν τα συναισθήματά τους, τα θέλω τους, τι τους αρέσει και τι όχι, αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τα αντίστοιχα συναισθήματα και θέλω των άλλων ανθρώπων (Kusumi & Koike, 2018). Για μερικά από τα άτομα με ΑΟ η ανάπτυξη των εννοιών όπως ο εαυτός, οι άλλοι, τα συναισθήματα και τα προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του καθενός, μπορεί να είναι δύσκολη και να πρέπει να υποστηριχθεί (Wolffe, 1999).

Στόχος της παρούσης μελέτης αποτελεί ο εντοπισμός και η ανάλυση των τρόπων με τους οποίους τα άτομα με ΑΟ αντιλαμβάνονται την προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα αλλά και το πώς καταφέρνουν σταδιακά να τη διαμορφώσουν.

1. Εννοιολογικός προσδιορισμός βασικών εννοιών ανάπτυξης προσωπικής ταυτότητας

Ο εννοιολογικός προσδιορισμός των όρων «αυτοαντίληψη», «αυτοεκτίμηση», «αυτοπεποίθηση» κρίνεται απαραίτητος μιας και έχει παρατηρηθεί μια σύγχυση αναφορικά με το νόημα τους.

Αρχικά η έννοια της αυτοαντίληψης ορίζεται ως το σύνολο των πεποιθήσεων, απόψεων και στάσεων που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του (τι γνωρίζω για τον εαυτό μου) και ταξινομείται σε τρεις κύριους πυλώνες: α. Προσωπική αυτοαντίληψη: Τι εικόνα έχω για τον εαυτό μου, β. Κοινωνική αυτοαντίληψη: Η γνώμη του ατόμου για το πώς το βλέπουν οι άλλοι, και γ. Ιδανική αυτοαντίληψη: Η γνώμη που θα ήθελε το άτομο να έχουν για αυτό οι άλλοι (Burns, 1982). Η αυτοαντίληψη αποτελεί μια διεργασία η οποία αναπτύσσεται στα παιδιά από την βρεφική ηλικία και διαμορφώνεται μέσα από τις γνώμες και τα μάτια κυρίως των «σημαντικών άλλων» (γονείς, εκπαιδευτικούς, συνομηλίκους). Η αυτοαντίληψη οργανώνεται και τείνει να είναι σταθερή, ωστόσο αποτελεί μια δυναμική έννοια η οποία είναι ενεργή μόνιμα στο μυαλό των ατόμων και καθοδηγεί την συμπεριφορά και τις επιλογές τους.

Η αυτοεκτίμηση από την άλλη συνδέεται με τη σφαιρική εκτίμηση που έχει κάποιος για την αξία του ως ατόμου, τη συναισθηματική πλευρά του εαυτού καθώς και τον βαθμό ικανοποίησης από τον εαυτό (πώς νιώθω για κάθε χαρακτηριστικό της εικόνας μου για τον εαυτό). Μέσω της αυτοεκτίμησης παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα μπορούν να αντιληφθούν τον εαυτό τους ως ικανό, σημαντικό αλλά και πολύτιμο (Tuttle & Tuttle, 2004, Wolffe, 1999).

Με βάση σχετικές μελέτες υποστηρίζεται ότι η αυτοαντίληψη θεωρείται η βάση όλων των υποκινούμενων συμπεριφορών και μπορεί να συσχετισθεί με την αυτοεκτίμηση, με αποτέλεσμα τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν τις περισσότερες φορές και μια ξεχωριστή αυτοαντίληψη (Watson, 2004).

Η αυτοπεποίθηση σχετίζεται με την εικόνα που σχηματίζει ένα άτομο για τις ικανότητές του σε διάφορους τομείς της καθημερινότητας, με τους οποίους έρχεται αντιμέτωπο. Αυτή η εικόνα που διαμορφώνει ο καθένας σε σχέση με τον εαυτό του μπορεί να περιέχει ορισμένες φορές αντικρουόμενα στοιχεία, γεγονός που σχετίζεται με τον διαφορετικό βαθμό του αισθήματος της αυτοπεποίθησης που τρέφει κάθε άτομο (Briñol et al., 2010).

2. Η προσωπική ταυτότητα στα άτομα με αναπηρία όρασης

Η ΑΟ υποστηρίζεται ότι δεν καθιστά μόνο τα μάτια δυσλειτουργικά, αλλά παράλληλα προκαλεί σε αρκετές περιπτώσεις διάφορες ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις για κάθε άνθρωπο που τη βιώνει, με πιο σημαντικές τους περιορισμούς της επικοινωνίας και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Τα μάτια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επικοινωνία των ανθρώπων, αποτελώντας τον ρυθμιστή των αισθήσεων στο πλαίσιο της διαπροσωπικής επικοινωνίας (Gillies et al., 2006). Επίσης το μάτι μπορεί να θεωρηθεί ως

επικοινωνιακό σύστημα μη λεκτικών μηνυμάτων, εξαιτίας της δυνατότητας του να επικοινωνεί ποικίλα και διαφορετικά νοήματα, δίνοντας έμφαση στην αξιοπιστία, στην κούραση, στη συμμετοχή, στην ειλικρίνεια, στη ντροπαλότητα, στην αδιαφορία, στην αποδοκιμασία, στη δυσπιστία αλλά παράλληλα και στον θυμό, τη δύναμη και το ενδιαφέρον. Παράλληλα θεωρείται ότι η ΑΟ συνιστά αιτιολογικό παράγοντα περιορισμού της αυτοπεποίθησης των ατόμων με ΑΟ, καθώς σαφής είναι η αδυναμία τους να δουν με τον ίδιο τρόπο που βλέπουν οι άλλοι άνθρωποι (Koutsoklenis & Papadopoulos, 2014).

Η θεώρηση της αναπηρίας όρασης έχει αλλάξει ιστορικά κατά τη διάρκεια των δεκαετιών (Evans et al., 2017). Διαφορές παρατηρούνται στους ορισμούς και τις αντιλήψεις της ΑΟ καθώς και στη σχέση της με την προσωπική ταυτότητα λόγω του χρόνου και των πολιτισμικών πλαισίων. Πιο συγκεκριμένα, τον 19^ο αιώνα η ανάπτυξη της ταυτότητας των ατόμων με ΑΟ εξηγήθηκε με βάση το ιατρικό μοντέλο, όπου η ΑΟ θεωρήθηκε ως αναπηρία που χρίζει θεραπείας. Ακολουθήσε η προσέγγιση των λειτουργικών περιορισμών του 20^{ου} αιώνα, όπου η ΑΟ αντιμετωπίζεται με αλλαγές ταυτότητας σε επίπεδο καθαρά λειτουργικότητας (Evans et al., 2017).

Σύμφωνα με πολλές έρευνες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στον τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας, η κοινωνική αλληλεπίδραση, η συμμετοχή στις κοινωνικές δομές και η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων αποτελούν βασικές μεταβλητές για τη δημιουργία προσωπικής ταυτότητας. Για τον λόγο αυτό υποστηρίζεται ότι η προσωπική ταυτότητα των ανθρώπων με ΑΟ προσεγγίζεται ως μία έννοια, η οποία βρίσκεται σε μια διαρκώς δυναμική διαδικασία, η οποία υπόκειται σε διάφορες αλλαγές, λόγω της ανάδειξης των σχέσεων του με το κοινωνικό περιβάλλον (Konarska, 2007).

Στις δεκαετίες 1960-70, η ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας των ατόμων με προβλήματα όρασης μετακινήθηκε από ένα κοινωνικό μοντέλο -που η αναπηρία αποτελεί ένα κοινωνικό δημιούργημα που παράχθηκε από κοινωνικούς κανόνες- προς ένα μοντέλο μειονότητας, με την ΑΟ να αντιστοιχεί σε περιθωριοποιημένη ταυτότητα (Evans et al., 2017).

Η γνώση και αποδοχή της προσωπικής ταυτότητας είναι απαραίτητο στοιχείο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, και παίζει σημαντικό ρόλο στις σχέσεις με τους άλλους (Tuttle & Tuttle, 2004). Τα άτομα με ΑΟ έχουν την ανάγκη να γνωρίζουν ποιοι είναι και πως εντάσσονται στον κόσμο γύρω τους. Ωστόσο, πολλές φορές δεν έχουν την ικανότητα διάκρισης ανάμεσα στη φαντασία και την πραγματικότητα. Συχνά, προκειμένου να κατανοήσουν κάποια αντικείμενα, τείνουν να τα συγκρίνουν και να τα συσχετίζουν με το δικό τους σώμα, παρά με άλλα αντικείμενα του εξωτερικού περιβάλλοντος. Ακόμη, συχνά αποδίδουν αισθήματα και ανθρώπινα χαρακτηριστικά σε άψυχα αντικείμενα (Warren, 2004).

Η προσωπική ταυτότητα αποτελεί το μοναδικό πρότυπο ιδιοσυγκρασίας, συναισθημάτων και νοητικών ικανοτήτων, που αναπτύσσουν τα άτομα με ΑΟ στις κοινωνικές τους συναλλαγές με τον κοινωνικό περίγυρο (Patton et al., 2016). Ήδη από το 1993 ο Bronfenbrenner διατείνεται ότι οι διάφορες διαδραστικές περιβαλλοντικές εμπειρίες που έχουν τα άτομα με ΑΟ επηρεάζουν καταλυτικά την ταυτότητά τους. Ενώ μεταγενέστερα οι Patton et al.

(2016) υποστηρίζουν ότι τα άτομα με ΑΟ αρχίζουν να συνειδητοποιούν την αναπηρία τους και βιώνουν συναισθήματα μίσους ή θυμού για “το εγώ” τους, καθώς και ανησυχίας σχετικά με την αντίληψη των άλλων λόγω της ΑΟ.

Τα άτομα σε αυτό το στάδιο μπορεί επίσης να αναπτύξουν σύμπλεγμα κατωτερότητας, προσπαθώντας να αντισταθμίσουν και να αποδείξουν ότι οι άλλοι κάνουν λάθος στις ικανότητές τους (Gibson, 2006). Στο τελικό στάδιο, της αποδοχής, τα άτομα καταλαβαίνουν και αποδέχονται τις διαφορές τους και εντάσσονται σιγά-σιγά στον «ορατό» κόσμο. Πολλά άτομα σε αυτό το στάδιο αλληλεπιδρούν συχνά με άλλα άτομα με ΑΟ και μπορεί επίσης να θεωρούν τον εαυτό τους ως υπέρμαχο της ταυτότητάς τους. Σύμφωνα με τον Gibson (2006) το στάδιο αυτό παρατηρείται κυρίως στην ενηλικίωση.

Οι πρώτες εμπειρίες κάθε ατόμου λαμβάνουν χώρα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Την οικογένεια την συνθέτουν ξεχωριστά άτομα με ξεχωριστές προσωπικότητες και οι σχέσεις που τα χαρακτηρίζουν είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες. Ο Bammgind (όπως αναφέρεται στους Griffin-Shirleyand & Nes, 2005) υποστήριξε ότι η διαμόρφωση της προσωπικότητας σε άτομα με ΑΟ απαιτεί ένα συναισθηματικό οικογενειακό πλαίσιο που τους παρέχει τόσο την ελευθερία να εξερευνήσουν και να πειραματιστούν, όσο και την απαραίτητη προστασία από επικείμενους κινδύνους.

Η ομαλή ανάπτυξη της αυτοεικόνας αποτελεί μια πρόκληση για την οποία αντιμετωπίζουν προβλήματα τα άτομα με ΑΟ. Γενικά τα άτομα αυτά από μικρή ηλικία και για μεγάλα χρονικά διαστήματα βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε τρίτους (κυρίως γονείς, δασκάλους και συγγενείς) για να καταλήξουν σε συμπεράσματα όσον αφορά την αυτοαξία τους. Η αυτοεκτίμησή τους έχει την τάση να μεταβάλλεται πολύ έντονα ανάλογα με το τι λένε και κάνουν οι άλλοι (Tuttle & Tuttle, 2004). Όμως η εκτίμηση των προσωπικών ιδιοτήτων και ικανοτήτων των ατόμων με ΑΟ συχνά υποτιμώνται και άλλοτε υπερεκτιμώνται (Λιοδάκης, 2000). Μάλιστα, σύμφωνα με τον Mead (1968) οι ετεροπροσδιορισμοί μέσω κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μετασχηματίζονται σταδιακά σε αυτοπροσδιορισμούς (Συριοπούλου, 2015).

Συγκρίνοντας την αυτοαντίληψη ατόμων με ΑΟ σε σχέση με τα άτομα με τυπική ανάπτυξη αναδείχθηκε ένα παρόμοιο προφίλ αυτοαντίληψης. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικές σχέσεις με τους φίλους συμβάλλουν σημαντικά στη βελτίωση της αυτοαντίληψης των ατόμων με προβλήματα όρασης. Ερευνητές (Fok & Fung, 2004, Griffin-Shirley & Nes, 2005) καταγράφουν παρόμοια επίπεδα αυτοαντίληψης και αυτοεκτίμησης τόσο σε άτομα με προβλήματα όρασης, όσο και σε άτομα χωρίς. Αντίθετα, στην Ισπανία, οι μελέτες των López-Justicia, Fernández de Haro, Amezcua & Pichardo (2001, 2003, 2005) αναφέρουν ότι τα άτομα με ΑΟ παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης και αυτοκριτικής από ότι τα άτομα με όραση. Δεν παρατηρήθηκαν όμως, διαφορές σε άλλες διαστάσεις της προσωπικής ταυτότητας (κοινωνικές, ηθικές, οικογενειακές και προσωπικές).

Από τα προαναφερόμενα προκύπτει μια πιθανή υιοθέτηση ρατσιστικών απόψεων από τα άτομα με ΑΟ προς τα άτομα με τυπική ανάπτυξη και αντίστροφα -γενικότερα ως κοσμοαντίληψη-, όπως η ανωτερότητα των αρτιμελών ατόμων απέναντι σε άτομα με ΑΟ (Keeffe et al., 2005).

Το γεγονός αυτό είναι δυνατόν να αποτελέσει αιτία χαμηλής αυτοεκτίμησης του ατόμου με ΑΟ (Keeffe et al., 2005, Bambara, 2009, Bambara et al., 2009). Μεταγενέστερα οι López-Justicia Pichardo και Chacón (2005) δεν καταγράφουν διαφορές σε παγκόσμια κλίμακα ως προς την έννοια της αυτοεκτίμησης μεταξύ των δύο ομάδων (άτομα με ΑΟ - άτομα χωρίς ΑΟ). Οι Paulinelli και Tamayo (1986), καταγράφουν διαφορές ως προς το φύλο στα άτομα με ΑΟ, όπου οι άνδρες είχαν υψηλότερη αυτοπεποίθηση από τις γυναίκες. Ταυτόχρονα δεν εντοπίζονται διαφορές στα άτομα με ΑΟ ως συνάρτηση του φύλου σε κανέναν από τους παράγοντες της προσωπικής ταυτότητας.

Αντίθετα, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους López-Justicia και Pichardo (2003), τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι γυναίκες σημείωσαν χαμηλότερες διαστάσεις στην αυτοεκτίμηση και υψηλότερες από τους άνδρες στον αυτοπροσδιορισμό. Η έρευνα του Rasonabe (1995) που αντιπαράβαλλε τις διαφορές μεταξύ των φύλων σε άνδρες και γυναίκες με ΑΟ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες χαρακτηρίζονταν από υψηλότερη σωματική, οικογενειακή και κοινωνική αυτοαντίληψη, και οι άνδρες από υψηλότερες αυτοϊκανοποίηση και ηθική αυτοεκτίμηση (Garaigordobil & Bernarás, 2009).

Οι Pinquart και Pfeiffer (2013) διευρύνοντας την επίδραση στην προσωπική ταυτότητα του φύλου και της ηλικίας, διαπίστωσαν διαφορές μεταξύ της ανάπτυξης της ταυτότητας των γυναικών και των ανδρών με βάση τα μηνύματα του περιβάλλοντος ως προς το φύλο. Η μελέτη ανέδειξε ότι τα άτομα με πρώιμη τη διάγνωση της οπτικής αναπηρίας αγωνίστηκαν περισσότερο για να αναπτύξουν την ταυτότητά τους σε σχέση με εκείνους που διαγνώστηκαν καθυστερημένα. Ο Τανός (1985) υποστηρίζει ότι τα κορίτσια με αναπηρίες διακατέχονται από αρνητικά συναισθήματα προς τον εαυτό τους περισσότερο απ' ό,τι τα αγόρια. Οι ερμηνείες για τις διαφορές που παρουσιάζονται στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης σε σχέση με το φύλο παραπέμπουν στις αλλαγές που συμβαίνουν κατά την ωρίμανση και συνδέονται μεταξύ άλλων με τη διαφορετική μεταχείριση που δέχονται τα αγόρια και τα κορίτσια μέσα στις κοινωνικές δομές (Pinquart & Pfeiffer, 2013).

Ανακεφαλαιώνοντας, ο μετασχηματισμός της ταυτότητας αναφέρεται στην ψυχολογική αλλαγή, με βάση την οποία το υποκείμενο αποτελεί ένα πρόσωπο, το οποίο παρουσιάζεται διαφοροποιημένο σε σχέση με το παρελθόν. Κατά συνέπεια ο μετασχηματισμός ταυτότητας οδηγεί στην εμφάνιση μίας νέας κρίσης για τον εαυτό και τους άλλους, καθώς επίσης και κρίσης για διάφορα αντικείμενα, ενέργειες και γεγονότα. Στο πλαίσιο αυτό τα άτομα αυτά θα κληθούν να βιώσουν σοκ και πρόκειται να ακολουθήσει η κατάθλιψη, επειδή εκείνη τη στιγμή εμφανίζεται η έναρξη της επίγνωσης ενός ευρύτερου εαυτού (Siira et al., 2019).

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι ο μετασχηματισμός της ταυτότητας των ατόμων που βιώνουν την ΑΟ στην ενήλικη ζωή εμφανίζει σημαντικές διακυμάνσεις. Επομένως, η συνειδητοποίηση και η αυτοαποδοχή αυτών των ατόμων άλλοτε μειώνεται και άλλοτε εμφανίζει σημαντική αύξηση. Κατά συνέπεια ο μετασχηματισμός της ταυτότητας αυτών των ανθρώπων μπορεί να προσεγγιστεί ως ένας ημιτελής μετασχηματισμός ή συχνά και ως ένας μετασχηματισμός που μπορεί να οδηγήσει στη συνειδητοποίηση της αυθυπαρξίας ή ακόμη και στην

πλήρη αυτοαποδοχή της αναπηρίας στην όραση. Οι διακυμάνσεις στη διαδικασία και την κατεύθυνση του μετασχηματισμού της ταυτότητας των συγκεκριμένων ατόμων δεν μπορούν να διαχωριστούν από την κοινωνική τους αλληλεπίδραση και την ερμηνεία των διαφόρων κοινωνικών αντιδράσεων στην αυτο-ύπαρξη (Benoit et al., 2013).

3. Εννοιολογικός προσδιορισμός βασικών εννοιών ανάπτυξης κοινωνικής ταυτότητας

Η βάση διαμόρφωσης τόσο της προσωπικής, όσο και της κοινωνικής ταυτότητας αποτελεί η αυτοαντίληψη, η οποία περιέχει τόσο το «συλλογικό εαυτό» όσο και τον «προσωπικό εαυτό» (Ellemers et al., 2002). Ωστόσο, ενώ ο προσωπικός εαυτός ορίζεται ως μια ενιαία και συνεχής επίγνωση του ποιος είναι κάποιος (αναφορικά με τα προσωπικά του χαρακτηριστικά έναντι των χαρακτηριστικών άλλων ατόμων), ο συλλογικός εαυτός έχει τόσες διαφοροποιήσεις, όσες και οι ομάδες στις οποίες συμμετέχει κάθε άτομο. Άρα, ο συλλογικός εαυτός μπορεί να συμβάλει θετικά ή αρνητικά στην αυτοαντίληψη, ανάλογα με την ομάδα (κοινωνική ταυτότητα), το πλαίσιο και την εκάστοτε χρονική στιγμή. Τα χαρακτηριστικά λοιπόν της εκάστοτε ομάδας επηρεάζουν το συλλογικό εαυτό (άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά), αλλά διαφορετικά σε κάθε άτομο και ανάλογα με το πόσο ισχυρούς δεσμούς νιώθει να έχει με την ομάδα αυτή (Ellemers et al., 2002).

Η κοινωνική ταυτότητα που προέρχεται από την υπαγωγή ενός ατόμου σε μια ομάδα, δεν είναι αμιγώς θετική ή αρνητική, αλλά εξαρτάται από την ομάδα σύγκρισης και από το «κοινωνικό πλαίσιο». Το κοινωνικό πλαίσιο παρέχει πληροφορίες για τη θέση κάποιου ατόμου στην ομάδα (αν είναι υψηλή παρέχει αίσθηση ασφάλειας ή και ανωτερότητας, και αν είναι χαμηλή αποτελεί απειλή για τον προσωπικό εαυτό), αλλά και για τη σχετική θέση της ομάδας (αν είναι υψηλή παρέχει αίσθηση ασφάλειας ή και ανωτερότητας, και αν είναι χαμηλή αποτελεί απειλή για το συλλογικό εαυτό). Το κοινωνικό πλαίσιο αποτελεί μια κοινωνική πραγματικότητα που είτε διευκολύνει είτε δυσχεραίνει τις προσπάθειες αντιμετώπισης (στρατηγικές διαχείρισης ταυτότητας) των παραπάνω δυσκολιών. Συμπερασματικά, το κοινωνικό πλαίσιο αποτελεί τόσο πηγή απειλής για την ταυτότητα, όσο και πηγή άντλησης δυναμικών στρατηγικών διαχείρισης της ταυτότητας με απώτερο αποτέλεσμα τη επίτευξη κοινωνικής επάρκειας (Ellemers et al., 2002).

«Κοινωνική επάρκεια» ορίζεται ως η ικανότητα της αλληλεπίδρασης σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο με τρόπους κοινωνικά αποδεκτούς, λειτουργικούς και μη επιβλαβείς για τους άλλους (Gresham et al., 2001). Ως όρος αναφέρεται δηλαδή, στη συνολική αποτελεσματικότητα των κοινωνικών συμπεριφορών του ατόμου και βασίζεται σε συμπεράσματα ή κρίσεις σχετικά με το πόσο αποτελεσματικά το άτομο διεκπεραιώνει κοινωνικές δραστηριότητες (Merrell & Gimpel, 1998).

4. Η Κοινωνική Ταυτότητα στα Άτομα με Αναπηρία Όρασης

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αναπτυχθεί ποικίλες θεωρίες και έχουν εντοπιστεί κοινά στοιχεία ως προς την ανάπτυξη και επίσης την εξέλιξη των ατόμων, που εμφανίζουν ΑΟ (Benoit et al., 2013).

Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι όπως το κάθε άτομο βιώνει διαφορετικά την αποδοχή της αναπηρίας, έτσι και η κοινωνική του ανάπτυξη παρουσιάζει διαφορές σε σχέση με την ανάπτυξη των άλλων. Κατά συνέπεια είναι σημαντική η δυνατότητα κάθε ανθρώπου να αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα κάθε παιδιού αλλά και τη διαφοροποιημένη συμπεριφορά του και επικοινωνία του με το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον. Αξίζει να σημειωθεί ότι η έννοια της οριοθέτησης της κοινωνικής ταυτότητας έχει διαχρονική πορεία. Κάποιοι σύγχρονοι μελετητές την αναλύουν δίνοντας έμφαση στην αυτοαντίληψη και ταυτόχρονα στην αυτογνωσία, ενώ για άλλους θεωρείται σημαντικό το σύνολο των διαφόρων ψυχολογικών και κοινωνικών παραγόντων, που ασκούν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωσή της. Επίσης μπορεί να οριστεί ως η γνώση των ατόμων ότι αποτελούν μέλη μίας ή σε κάποιες περιπτώσεις και περισσότερων κοινωνικών ομάδων σε συνδυασμό με τη συναισθηματική σημασία και την αξία της συγκεκριμένης ιδιότητας (Tylka, 2011).

Πρέπει να επισημανθεί ότι η αυτοαντίληψη ενός ατόμου βασίζεται στην αίσθηση της ταυτότητάς του και συνδέεται με την αυτοεκτίμησή του. Οι οικογένειες ατόμων με ΑΟ υποστηρίζεται ότι είναι σημαντικό να ενθαρρύνουν το άτομο με ΑΟ να αναπτύξει θετική αυτοαντίληψη. Το εκάστοτε αξιακό κοινωνικό πλαίσιο θεωρείται ότι μπορεί είτε να συμβάλει στην αίσθηση αυτοεκτίμησης του ατόμου με ΑΟ, είτε να το εμποδίσει από το να αισθανθεί επαρκές. Κατά συνέπεια είναι σημαντικό να παρέχονται στα άτομα με ΑΟ ευκαιρίες για να βιώσουν πραγματική επιτυχία καθώς και δυνατότητες λήψης αποφάσεων ανάληψης ευθυνών και ενίσχυσης της ανεξαρτησίας τους (Siira et al., 2019)

Παράλληλα δεν μπορούμε να διερευνήσουμε τη διαμόρφωση της ταυτότητας, χωρίς να λάβουμε υπόψη τόσο το ίδιο το άτομο όσο και το περιβάλλον μέσα στο οποίο δρα και αναπτύσσεται (Tunde-Ayinmode et al., 2011, Hogg, 2021). Επιπλέον επισημαίνεται ότι η ομαλή κοινωνικοποίηση αποτελεί κυρίως κοινωνικό πρόβλημα, καθώς η διαμόρφωση της προσωπικότητας των ατόμων με ΑΟ δεν καθορίζεται μόνο από τις πρωτογενείς παραμέτρους της αναπηρίας, δίνοντας έμφαση στην παράμετρο του σωματικού ελλείμματος (Tylka, 2011). Σημαντικές όμως, μπορούν να θεωρηθούν και οι κοινωνικές επιπτώσεις, που ασκούν σημαντική επιρροή στο άτομο και οι οποίες μπορούν να αποδοθούν στις στάσεις σε συνδυασμό με τους μηχανισμούς διαχείρισης της αναπηρίας από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (Tylka, 2011). Με τον τρόπο αυτό σε αρκετές περιπτώσεις τα άτομα μπορούν να διαχειριστούν διάφορες δυσκολίες, οι οποίες έχουν ως βασικές αιτίες τον στιγματισμό της συγκεκριμένης κατάστασης και την άσκηση κριτικής από την ίδια την κοινωνία. Κατά συνέπεια και τα άτομα με αναπηρία όρασης, όπως και κάθε άλλος άνθρωπος, έχουν την ανάγκη να γνωρίζουν ποιοι είναι αλλά και πώς μπορούν να ενταχθούν στην κοινωνία (Δαφέρμος, 2002).

Η ολική απώλεια όρασης επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις στην ανάπτυξη των υπόλοιπων αισθητηριακών τρόπων αλληλεπίδρασης του ατόμου με ΑΟ με το κοινωνικό περιβάλλον και επιδρά στην ανάπτυξη της κοινωνικής ταυτότητας. Αυτό συμβαίνει κυρίως για δύο λόγους. Αφενός, γιατί τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα θεωρούνται ελλιπή για το παιδί με ΑΟ και αφετέρου, γιατί η ποιότητα των οπτικών ερεθισμάτων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι παρόμοια με την ποιότητα των μη οπτικών ερεθισμάτων (Σταύρου, 1999). Το άτομο με αναπηρία όρασης προσλαμβάνει τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα κατά τρόπο ελλειμματικό και αποσπασματικό. Τα αισθητικοκινητικά σχήματα τα οποία σύμφωνα με τον Piaget, διαμορφώνουν τις μελλοντικές δομές του ατόμου, είναι ανεπαρκή στα άτομα με ΑΟ, καθώς υποστηρίζεται ότι δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τους στόχους τους και να βοηθήσουν αυτά τα παιδιά (Nissen et al., 2003).

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα αυτά να παρουσιάζουν πιο αργή εννοιολογική ανάπτυξη. Έτσι και η ανάπτυξη του ενός μπορεί να διαφέρει δραματικά από την ανάπτυξη του άλλου, κάτι που δεν ισχύει στα παιδιά τυπικής ανάπτυξης, εξαιτίας των διαφορετικών τους ερεθισμάτων (Gibson, 2006). Άρα είναι σημαντικό ότι κάθε άτομο είναι διαφορετικό και ως συνέπεια διαφοροποιούνται ο τρόπος που συμπεριφέρεται και επικοινωνεί με τον κοινωνικό του περίγυρο που αναπτύσσεται η προσωπικότητά του, οι εμπειρίες του και οι στρατηγικές κατανόησης της ταυτότητάς του. Αυτός είναι και ένας λόγος που η διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας αποτελεί ένα ζήτημα καθαρά προσωπικό (Webster & Roe, 1998). Για τα περισσότερα άτομα με ΑΟ, η ΑΟ αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του τρόπου προσέγγισης τους από τους άλλους. Η σωματική εμφάνισή τους, το φύλο και οι διανοητικές του ικανότητες παίζουν δηλωτικό ρόλο στο πως το βλέπουν οι άλλοι (Gibson, 2006).

Επιπροσθέτως, τα άτομα με ΑΟ έχουν ζήσει στο παρελθόν την συστηματική θεσμική θυματοποίηση -από όλες τις κοινωνικές πτυχές-, συμπεριλαμβανομένων του εκπαιδευτικού συστήματος, της ιατρικής κοινότητας και του εργατικού δυναμικού, αν και τα τελευταία χρόνια η κοινωνική πολιτική των σύγχρονων κρατών δίνει την ευκαιρία στα άτομα αυτά της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της εξόδου στην αγορά εργασίας (Gibson, 2006).

Οι οπτικές πληροφορίες που λαμβάνουν τα άτομα τυπικής ανάπτυξης τους βοηθούν να αντιληφθούν τη μοναδικότητα τους και να κατανοήσουν ότι έχουν συγκεκριμένο παρελθόν, παρόν και μέλλον. Αντίθετα, τα άτομα με ΑΟ πρέπει να δημιουργήσουν αναπαραστάσεις για τον εξωτερικό κόσμο, οι οποίες δεν βασίζονται στις οπτικές πληροφορίες. Επιπλέον, επικεντρώνονται στο τώρα γιατί η δόμηση εννοιών συχνά αναστέλλεται από την έλλειψη οπτικών πληροφοριών, ενώ επίσης αυτά τα άτομα δεν αντιλαμβάνονται τη θέση τους μέσα στη ζωή και δεν κατανοούν πλήρως τον κύκλο της ζωής τους (Tylka, 2011). Όμως ο Vygotsky (όπως αναφέρεται στους Δαφέρμος, 2002, Hodapp, 2003) υποστηρίζει πως η ομαλή κοινωνικοποίηση αποτελεί κατά κύριο λόγο κοινωνικό ζήτημα, αφού η διαμόρφωση της προσωπικότητας των ατόμων με αναπηρία όρασης δεν εξαρτάται μόνο από τις πρωτογενείς πτυχές της αναπηρίας, δηλαδή από το σωματικό έλλειμμα (Hodapp, 2003).

Η κοινωνική ανάπτυξη εισάγει τα άτομα με ΑΟ στην ευρύτερη κοινωνική κοινότητα και η κοινωνικοποίηση, που αποτελεί μια πλευρά της κοινωνικής ανάπτυξης, εστιάζεται κυρίως στον καθορισμό του ατόμου από την ομάδα στο πλαίσιο της οποίας το άτομο αποκτά τις κοινωνικές του ταυτότητες (Nissen et al., 2003). Όσον αφορά την εξέλιξη της ταυτότητας η εξέλιξη όλων των όψεων της ταυτότητας συνεχίζεται στη διάρκεια ζωής του ατόμου και το σημαντικό για το άτομο είναι η δόμηση και διατήρηση μιας συνεκτικής αναπαράστασης του εαυτού. Η εφηβική ηλικία εισάγει δύο ουσιώδεις μετασχηματισμούς, την ικανότητα του αναστοχασμού πάνω στον εαυτό τους και τη διερεύνηση των δυνατοτήτων (Δαφέριμος, 2002). Η ταύτιση αποτελεί μια ψυχολογική διεργασία κατά την οποία τα άτομα με ΑΟ προσπαθούν να μοιάσουν, να ενεργούν και να νιώθουν όμοια με τους σημαντικούς ανθρώπους του κοινωνικού τους περιγύρου (Cole & Cole, 2001).

Η κοινωνικοποίηση στα άτομα με ΑΟ, όπως και υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, σύμφωνα με την Watson (2004) πραγματοποιείται από τους κοινωνικούς θεσμούς, όπως η οικογένεια, ο γάμος, οι νόμοι και το κράτος, οργανωμένες δομές που βασιζονται σε κοινωνικά πρότυπα, ενσωματώνουν ποικίλους ρόλους και επιτελούν σημαντικές κοινωνικές λειτουργίες. Οι κοινωνικοί θεσμοί γεφυρώνουν την απόσταση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, συνδέοντας την ατομική ψυχολογία με τις διαστάσεις της κοινωνικής δραστηριότητας (Watson, 2004).

Η επιθυμία των ατόμων για ένταξη και η αφοσίωσή τους σε αυτήν αποτελεί παράγοντα κοινωνικής καταξίωσης στις σύγχρονες κοινωνίες και *«αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην κατασκευή του εαυτού και της ταυτότητας»* (Watson, 2004: 343). Οι ταυτότητες που τα άτομα αποκτούν στα πλαίσια των θεσμικών κατηγοριοποιήσεων αναφέρονται στον Jenkins (2008: 53) ως *«θεσμικά παγιωμένες ταυτότητες»* και αποτελούν ένα χαρακτηριστικό δείγμα αλληλεπίδρασης του ατομικού και του συλλογικού. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις οργανωτικές δομές -που ως θεσμοί εκπληρώνουν συγκεκριμένους συλλογικούς σκοπούς αλλά ταυτόχρονα αποτελούν ομάδες οργανωμένες στη βάση ταξινομικών σχημάτων κύρους- οι οποίες αποδίδουν στα μέλη τους ταυτότητες με πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Οι ταυτότητες που αποκτώνται στα πλαίσια των οργανώσεων διαθέτουν ποικίλους βαθμούς σημαντικότητας για τα άτομα, πολλές φορές, πάντως υπερέχουν ακόμη και βασικών όψεων ταυτότητας, όπως αυτή του *«φύλου, της ηλικίας, της εθνότητας, της φυλής ή της εθνικότητας»* (Hogg, 2004). Οι ταυτότητες αυτές επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις ευκαιρίες ζωής και τα βιώματα των ανθρώπων που τις φέρουν, όμως η βίωση των ταυτοτήτων αυτών μπορεί για κάθε άτομο να είναι διαφορετική (Jenkins, 2008). Τα άτομα με ΑΟ μπορεί να έχουν προβλήματα με την ανάπτυξη και διατήρηση της θετικής εικόνας του σώματός τους. Αυτό συμβαίνει επειδή η φυσική ελκυστικότητα συχνά επηρεάζεται αρνητικά λόγω κάποιου αισθητικού ελαττώματος, όπως βλάβη στα μάτια ή δυσμορφίες του προσώπου (Sheppard et al., 2005). Επιπλέον, τα άτομα με ΑΟ δεν μπορούν να προσλάβουν οπτικές πληροφορίες για την εμφάνισή τους από τον καθρέφτη ή από συγκρίσεις με τους ανθρώπους γύρω τους, κάτι που μπορεί να προκαλέσει αβεβαιότητα (Wolffe, 1999).

Η μετάβαση από το οικογενειακό περιβάλλον στο σχολικό είναι σημαντική για όλα τα άτομα και οι αλλαγές που γίνονται στο σώμα τους και στην εξωτερική τους εμφάνιση είναι πολύ έντονες. Οι αντικειμενικές απαιτήσεις για την κατανόηση του σώματος τους που υπάρχουν όμως για το άτομο με ΑΟ κάνει την προσαρμογή του ακόμα πιο δύσκολη (Warren, 1994). Το σχολείο με τα ατομικά προγράμματα εκπαίδευσης και αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στην Ειδική Αγωγή σκοπό έχουν οι μαθητές να βελτιώσουν την αυτοαντίληψή τους, να τολμούν να προσπαθούν μέσα στο σχολείο, να μην αποτυγχάνουν και απογοητεύονται (Συριοπούλου, 2015).

Διαφορετικά το άτομο δυσκολεύεται ακόμη περισσότερο να αποκτήσει την κοινωνική του ταυτότητα μέχρι να ωριμάσουν οι καινούργιες για αυτό συνθήκες και να επιτευχθεί ξανά μια νέα ισορροπία (Watson, 2004). Σε γενικές γραμμές υποστηρίζεται ότι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ταυτότητας των ατόμων με αναπηρία και μάλιστα με ΑΟ είναι: α. Το περιβάλλον στο οποίο ζει και αναπτύσσεται το άτομο, δηλ. η οικογένειά του, β. Η διερεύνηση του εάν η αναπηρία είναι εκ γενετής ή επίκτητη, γ. Ο βαθμός και η φύση της αναπηρίας, δ. Η ηλικία και το φύλο του ατόμου, ε. Ο τρόπος που το οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον αντιδρά απέναντι – θετικά ή αρνητικά - στην αναπηρία, και στ. Η φιλοσοφία των εκπαιδευτικών συστημάτων και η διαμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Συριοπούλου, 2015). Οι έρευνες πλέον που έχουν ως στόχο τη διερεύνηση των παραμέτρων που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την κοινωνική ταυτότητα ειδικών πληθυσμιακών ομάδων – όπως είναι τα άτομα με αναπηρίες – θα πρέπει να είναι στοχευμένες και να συνυπολογίζουν όλες εκείνες τις ειδικές μεταβλητές που παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανεξαρτητοποίηση και τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Για παράδειγμα, όταν διερευνάται το ζήτημα διαμόρφωσης κοινωνικής ταυτότητας στα άτομα με αναπηρία όρασης, θα πρέπει να εξετάζονται ζητήματα κινητικότητας και προσανατολισμού, χρήση υποστηρικτικών τεχνολογιών, κ.α., έτσι ώστε να αναδεικνύεται η διαμορφωτική επιρροή δυνάμεων που εκπορεύονται τόσο από οικογενειακά και σχολικά πλαίσια όσο και από κοινωνικά (βλ. Αργυρόπουλος & Τζήκα, 2011).

5. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η αναπηρία όρασης βάσει του ιατρικού μοντέλου, αποτελεί μια «αλγερινή σελίδα» προσωπικής διάστασης για το άτομο (Stone, 1997). Με βάση το ιατρικό μοντέλο, στο άτομο αυτό και στη διαμόρφωση της προσωπικής ταυτότητας κύριο ρόλο παίζουν οι δευτερογενείς πτυχές της αναπηρίας του, δηλαδή οι κοινωνικές συνέπειες που επηρεάζουν το άτομο και οφείλονται στις στάσεις και στις πρακτικές αντιμετώπισης της αναπηρίας από την κοινωνία. Οι συνέπειες στην προσωπική ταυτότητα είναι ποικιλόμορφες: α. Κοινωνικές, που αντανακλούν τις συνέπειες στις σχέσεις τους με τους άλλους, αφού ο επιθυμητός σκοπός είναι η αποδοχή του προβλήματος από τους άλλους, β. Ψυχολογικές, όπως άρνηση του προβλήματος, απόρριψη, υπερπροστασία και αμφιθυμικές τάσεις, και

τέλος γ. Οικονομικές που σχετίζονται με τις δαπάνες που αφορούν την αντιμετώπιση και την αντιστάθμιση που απαιτείται εξ' αιτίας της απώλειας όρασης στην καθημερινότητα (Elliott & Shewchuk, 2003, Grant et al., 2006).

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι συχνά το άτομο με αναπηρία όρασης στη προσπάθειά του να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει επιπρόσθετες δυσκολίες που οφείλονται στην κριτική και το στιγματισμό από την κοινωνία (Δαφέρμος, 2002). Έτσι η κοινωνική στάση απέναντι στην αναπηρία και την Ειδική Αγωγή μετασχηματίζεται σε θετικό ή αρνητικό αυτοπροσδιορισμό των ατόμων και των γονέων τους. Η στάση της οικογένειας των ατόμων με αναπηρία ποικίλει ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζουν, τη μόρφωση και το βιοτικό επίπεδο των γονέων, την ύπαρξη άλλων μελών με ειδικές ανάγκες στην οικογένεια, την αιτία της αναπηρίας, τη φύση και το βαθμό της αναπηρίας, το φύλο του παιδιού, την ηλικία των γονέων, τη συζυγική σχέση (Συριοπούλου, 2015).

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι ως αποτέλεσμα των ελλείψεων και της αμφισβήτησης του ιατρικού μοντέλου (ή αλλιώς ιατρικού παραδείγματος) παρουσιάζεται ως εναλλακτικός τρόπος ερμηνείας των ζητημάτων της αναπηρίας η συγκρότηση του κοινωνικού μοντέλου (Barnes, 2014). Σύμφωνα με το κοινωνικό μοντέλο δεν είναι η ασθένεια ή η αναπηρία του ατόμου η αιτία η οποία καθορίζει και ερμηνεύει την κατάσταση του ατόμου αλλά η έλλειψη ετοιμότητας της κοινωνίας να παρέχει κατάλληλες υπηρεσίες και να εξασφαλίσει επαρκώς τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία (Beaudry, 2016). Φαίνεται ότι πάνω σε αυτήν την δυναμική αλληλεπίδραση των δύο επιστημονικών παραδειγμάτων, αναπτύσσονται όλες οι κοινωνικές και πολιτικές ζυμώσεις και μέσα από αυτή τη δυναμική κατάσταση τα άτομα με αναπηρία «αγωνίζονται» για να αυτοπροσδιοριστούν ως ανεξάρτητες οντότητες από τη μια, διαμορφώνοντας παράλληλα και μια κοινωνική ταυτότητα μέσα από συμμετοχικές και συλλογικές δράσεις.

Βιβλιογραφία

- Bambara, J. K. (2009) *Family functioning and vision loss*. PhD, University of Alabama, Birmingham (p. 90). <https://doi.org/10.37765/ajac.2024.89521>
- Bambara, J. K., Wadley, V., Owsley, C., Martin, R. C., Porter, C. & Dreer, L. E. (2009) Family functioning and low vision: A Systematic Review. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 103(3): 137-149. <http://dx.doi.org/10.1177/0145482X0910300303>
- Barnes, E. (2014) Valuing disability, causing disability. *Ethics* 125(1): 88-113. doi:10.1086/677021
- Beaudry, J. S. (2016) Beyond (models of) disability? *The journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, 41 (2): 210-228. doi:10.1093/jmp/jhv063

- Benoit, C., Jansson M., Jansenberger, M. & Phillips, R. (2013) Disability stigmatization as a Barrier to Employment Equity for Legally-blind Canadians. *Disability & Society* 28(7), 970-983. doi.org/10.1080/09687599.2012.741518
- Bernstein, B., (2007) *Pedagogy, symbolic control and identity*. London, Rowman & Little-Geld Publishers.
- Briñol, P., DeMarree, K. G. & Petty, R. E. (2010) Processes by which confidence (vs. doubt) influences the self. In R. M. Arkin, K. C. Oleson & P. J. Carroll (Eds.), *Handbook of the uncertain self* (pp. 13-35). Psychology Press.
- Bronfenbrenner, U. (1993) The Ecology of Cognitive Development: Research Models and Fugitive Findings. In R. H. Wozniak & K. W. Fischer (Eds.), *Development in Context: Activity and Thinking in Specific Environments* (pp. 3-44). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Burns, R. (1982) *Self-concept development and education*, London: Holt, Rinehart and Winston.
- Cole, S. & Cole, M. (2001) *Η ανάπτυξη των παιδιών-Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία*. (2^{ος} τόμος). Αθήνα: Τυπωθήτω, Δαρδανός.
- Ellemers, N., Spears, R. & Doosje, B. (2002) Self and social identity. *Annual Review of Psychology*, 53, 161-186. doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135228
- Elliott, TR & Shewchuk RM. (2003) Social problem-solving abilities and distress among family members assuming a caregiving role, *British Journal of Health Psychology*, 2003 - Wiley Online Library <https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1348/135910703321649132>
- Evans, N., Broido, E., Brown, K. & Wilke, A. (2017) *Disability in higher education: A social justice approach*. San Francisco. CA: Jossey-Bass
- Garaigordobil, M. & Bernarás, E. (2009) Self-concept, self-esteem, personality traits and psychopathological symptoms in adolescents with and without visual impairment. *Spanish Journal of Psychology*, 12(1): 149-160. doi: 10.1017/s1138741600001566
- Gibson, J. (2006) Disability and clinical competency: An introduction. *The California Psychologist*. <https://www.disabilitypsychology.com/wp-content/uploads/2010/11/Disability-and-Clinical-Competency-Article.pdf>
- Gillies, R. M, Knight, K. & Baglioni, A. J. (2006) World of Work: Perceptions of People who are Blind or Vision Impaired. *International Journal of Disability, Development and Education*. doi: 10.1080/1034912980450403
- Grant, J., Elliott, T., Weaver, M., Glandon, G., Raper, J. & Giger, J. (2006) Social support, social problem-solving abilities, and adjustment to family caregivers of stroke survivors. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 87, 343-350. doi: 10.1016/j.apmr.2005.09.019

- Gresham, F. M., Sugai, G. & Horner, R. H. (2001) Interpreting outcomes of social skills training for students with high-incidence disabilities. *Exceptional Children*, 67(3), 331–344. <https://doi.org/10.1177/001440290106700303>
- Griffin-Shirley and Sandra L. Nes (2005) Self-Esteem and Empathy in Sighted and Visually Impaired Preadolescents. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, May 2005, print edition pages, 276-285 <http://dx.doi.org/10.1177/0145482X0509900503>
- Fok, L.-T. & Fung, H. H. (2004) Self-Concept Among People With and Without Visual Impairment: The Role of Achievement Motivation. *Journal of Psychology in Chinese Societies*, 5(1): 7-24
- Hadidi, M. S. & Al Khateeb, J. M. (2013) Loneliness among students with blindness and sighted students in Jordan: A brief report. *International Journal of Disability, Development and Education*, 60: 167-172. <http://dx.doi.org/10.1080/1034912X.2012.723949>
- Hodapp, R. (2003) *Αναπτυξιακές θεωρίες και αναπηρία-νοητική καθυστέρηση, αισθητηριακές διαταραχές και κινητική αναπηρία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hogg, M. A. (2004) Social Categorization, Depersonalization, and Group Behavior. In M. B. Brewer & M. Hewstone (Eds.), *Self and social identity* (pp. 203-231). Blackwell Publishing.
- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S. & Hinkle, S. (2004) The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, 35(3) 246-276. <https://doi.org/10.1177/1046496404263424>.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010a) Εαυτός και ταυτότητα. Στο Α. Χαντζή (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg, 162-198.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010b) Άνθρωποι σε ομάδες. Στο Α. Χαντζή (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg, 344-391.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010c) Διομαδική συμπεριφορά. Στο Α. Χαντζή (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg, 496-555
- Hogg, M. A. (2021) Self-uncertainty and group identification: Consequences for social identity, group behavior, intergroup relations, and society. In B. Gawronski (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 64: 263-316. Elsevier Academic Press.
- Jenkins, R. (2008). *Social identity* (3rd ed.) London: Routledge.
- Keeffe, J., McCarty, C. & Taylor, H. (2005) Impact of unilateral and bilateral vision loss on quality of life. *British Journal of Ophthalmology*, 89: 360-363. doi.org/10.1136/bjo.2004.047498
- Konarska, J. (2007) Young people with visual impairments in difficult situations. *Social Behavior and Personality*, 35: 909-918. <http://dx.doi.org/10.2224/sbp.2007.35.7.909>

- Koutsoklenis, A. & Papadopoulos, K. (2014) Haptic Cues Used for Outdoor Wayfinding by Individuals with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 208(1): 43-54. <https://doi.org/10.1177/0145482X1410800105>
- Kusumi, Y. & Koike, T. (2018) The social identity of adolescent students with low vision during interschool interactions with sighted students: Voice and symbolic interaction. *Journal of Special Education Research*, 7: 89-100. <https://doi.org/10.6033/specialeducation.7.89>
- López-Justicia, M. D., Pichardo, M. C. (2003) Diferencias de género en el autoconcepto de jóvenes afectados de baja visión [Gender differences in self-concept of low-vision youths]. *Revista de Educación*, 330: 373-384.
- López-Justicia, M. D., Pichardo, M. C., Amezcua, J. A. & Fernández de Haro, E. (2001) Self-concept in Spanish low-vision children and adolescents and their normal-vision peers. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 95(3): 150-161. <http://dx.doi.org/10.1080/15298860500146051>
- López-Justicia, M. D., Pichardo, M. C., Chacón, A. (2005) Self-concept in low-vision Chacón, A. (2005). Self-concept in low-vision children and their peers without visual problems. *Self and Identity*, 4, 305-309. doi:10.1080/15298860500146051
- Merrell, K. W. & Gimpel, G. A. (1998) *Social skills of children and adolescents: Conceptualization, assessment, treatment*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. <https://doi.org/10.4324/9781315805757>
- Nissen, K. R., Sjølie, A. K., Jensen, H., Borch-Johnsen, K. & Rosenberg, T. (2003) The prevalence and incidence of visual impairment in people of age 20–59 years in industrialized countries: A review. *Ophthalmic Epidemiology*, 10(4): 279-291. <https://doi.org/10.1076/opep.10.4.279.15909>
- Patton et al (2016) Our future: A Lancet commission on adolescent health and wellbeing. *The Lancet* 387 (10036). [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)00579-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(16)00579-1)
- Paulinelli, J. D. & Tamayo, A. (1986) Autoconceito: efeitos da cegueira e do sexo em adolescentes [Self-concept: Effects of blindness and sex in adolescents]. *Arquivos Brasileiros de Psicologia*, 38(4): 115-126.
- Pinquart, M. & Pfeiffer, J. (2013) Does visual impairment lead to lower or higher levels of success in solving developmental tasks?-A longitudinal study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 25, 579-595. <http://dx.doi.org/10.1007/s10882-013-9334-4>
- Rasonabe T (1995) Self-concept among blind Filipino children. *Educator*, 3, 43-45.
- Sheppard, L., Eiser, C. & Kingston, J. (2005) Mothers' perceptions of children's quality of life following early diagnosis and treatment for retinoblastoma. *Child: Care, Health and Development*, 31: 137-142. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2214.2005.00498.x>
- Siira, H. J., Falck, A. A. & Kyngäs, H. A. (2019) Health-related quality of life and related factors among older adults with visual impairments. *British Journal of Visual Impairment*, 37(3): 183-193. doi:10.1177/0264619619839737

- Stone, J. (1997) Mobility and independence skills. *H. Mason & S. McCall (Eds) Visual Impairment: Access to Education for Children and Young People*, 159-168 *Fulton Publishers*.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). *Monterey, CA: Brooks/Cole*.
- Tunde-Ayinmode, M. F., Akande, T. M. & Ademola-Popoola, D. S. (2011) Psychological and social adjustment to blindness: understanding from two groups of blind people in Ilorin, *Nigeria. Ann Afr Med*, 10(2), 155-164. <https://doi.org/10.4103/1596-3519.82073>
- Tuttle, D. W. & Tuttle, N. R. (2004) *Self-esteem and adjusting with blindness: The process of responding to life's demands*. (3rd ed.). Springfield: Charles C Thomas Publisher Ltd.
- Tylka, T. L. (2011) Positive psychology perspectives on body image. In T. F. Cash & L. Smolak (Eds.). *Body image: A handbook of science, practice and prevention* (pp. 56-64). New York: Guilford Press. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-384925-0.00104-8>
- Warren, D. H., (1994) *Blindness and children: An individual differences approach*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511582288>
- Watson, D. (2004) Άτομα και θεσμοί: Η περίπτωση της εργασίας και της απασχόλησης. In M. Wetherell, (Ed) (1996), *Identities, groups and social issues*. London: Sage. [ελλ. εκδ. Wetherell, M. (Επιμ.) (2004). *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα*, Μτφρ. Ν. Μποζατζής. Αθήνα: Μεταίχμιο, 335-386.
- Webster, A. & Roe, J. (1998) *Children with visual impairments-social interaction, language and learning*. New York: Routledge.
- Webster, A. & Roe, J. (1998) *Children with visual impairments-social interaction, language and learning*. New York: Routledge.
- Whitaker, M.C. (2019) *Us and Them: Using Social Identity Theory to Explain and Re-envision Teacher-Student Relationships in Urban Schools*. *Urban Review* doi.org/10.1007/s11256-019-00539-w.
- Wolffe, K., (1999) *Skills for success: a career education handbook for children and adolescents with visual impairments*. New York: American Foundation for the Blind Press.
- Αργυρόπουλος, Β. & Τζήκα, Π. (2011) Διερεύνηση παραμέτρων της κοινωνικής ταυτότητας ατόμων με τύφλωση, *Μέντορας*, 13, 115-130 <http://dx.doi.org/10.26253/heal.uth.4919>
- Δαφέριμος, Μ. (2002) *Η πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky*. Αθήνα: Ατραπός.
- Λιοδάκης, Δ. (2000) *Εκπαιδευτικά προγράμματα για τυφλούς*. Αθήνα: Ατραπός.
- Σταύρου, Λ. (1999) *Προσπάθεια εκπαίδευσης και ενσωμάτωσης ενός τυφλού-αυτιστικού νηπίου, στο κανονικό νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Συριοπούλου, Χ. (2015) *Η διαμόρφωση της ταυτότητας των ΑμεΑ στην Ειδική Αγωγή*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Τανός, Χ. (1985) *Αυτοεκτίμηση και αξιολογικό σύστημα των εφήβων*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα.